

Guvernările de mare coaliție și declinul familiilor ideologice tradiționale

[Grand coalition governments and the decline of traditional ideological families]

Cristian BOCANCEA

Abstract: *The diminishing importance of the left/right cleavage and the decline of traditional ideological families in the functioning of contemporary democratic systems have been attributed to factors such as the fall of Soviet-style communism, in contrast to the so-called „end of history” (understood as the globalization of the demo-liberal paradigm). The analysis of political life in Western states, with consolidated democracies, but also in young Central and Eastern European democracies, highlights the fact that anti-system tendencies, as well as the advance of populist, nationalist and extremist movements, can be explained, somewhat paradoxically, by the attenuation of the combativeness of traditional opponents of the ideological scene, tempted by participation in government within the framework of „grand coalitions”. Created with the aim of ensuring political stability and economic progress, as well as consolidating democracy and curbing the advance of undemocratic formations, grand coalitions have generated the perverse effect of the decline of traditional ideological families, as well as of diluting the substance of the left/right cleavage.*

Keywords: *centrism, left/right cleavage, anti-system formations, grand coalition.*

Introducere

Politica modernă a debutat, în lumea occidentală și în zona ei de influență culturală, cu o serie de *revoluții*, având ca substrat ideatic și ca finalitate practică *libertatea individuală*, garantată de instituții și proceduri subsumate modelului constituțional liberal. Funcționarea statelor moderne (născute din creuzetul revoluțiilor burgheze) a evoluat destul de rapid de la paradigma minimalistă către angajamente guvernamentale de factură socială (politici asistențiale,

de asigurări și de reglementare a muncii) menite să asigure *bunăstarea generală*, astfel încât să fie temperate (și amânate *sine die*) condițiile înfăptuirii altor revoluții, proletare de această dată, sub faldurile ideologiei socialiste a egalității economice, a colectivismului și a eliminării proprietății private.

La cumpăna secolelor XIX și XX, liberalismul bunăstării, conservatismul și catolicismul social (precursorul creștin-democrației) fixaseră în conștiința publică apuseană (inclusiv în rândul majorității clasei proletare)

ideea necesității menținerii păcii sociale și a unei economii de piață cu virtuți sociale, combătând cu argumente convingătoare radicalismele reprezentate de anarhosindicalism, pe de o parte, și de comunism, pe de altă parte. Totuși, chiar dacă nu era iminentă o revoluție comunistă, în societatea occidentală a epocii numite *La Belle Époque* nu lipsea o anumite tensiune între *proiectul societal de dreapta* și cel *de stânga*.

Circumstanțele socio-politice și economice ale Primului Război Mondial, împreună cu revoluția victorioasă a bolșevicilor din Rusia anului 1917 (în urma căreia a fost creat „statul sovietic al muncitorilor și țăranilor”) au dus disputa ideologică dintre dreapta și stânga din planul teoriei politice în acela al praxisului guvernării. Modelul demo-liberal s-a văzut față în față cu un sistem de guvernământ al „dictaturii proletariatu-lui”, preocupat de consolidarea sa internă, dar și de ieșirea din „încercu-irea capitalistă”.

După doar două decenii și jumăta-te, la sfârșitul celei de-a doua confla-grații mondiale, obiectivul leninisto-stalinist al exportului de revoluție a fost atins: stânga comunistă și-a ad-judecăt largi teritorii, pe toate conti-nentele, în timp ce „lagărul capitalist” s-a angajat și el în ample eforturi de „containment” și de recuperare a te-renului pierdut. Pe parcursul celor patru decenii de Război Rece, cliva-jul stânga / dreapta s-a manifestat, pe de o parte, în ipostaza globală a bipo-larismului (comunism *versus* capita-lism); pe de altă parte, s-a manifestat

în interiorul lumii capitaliste demo-craticе, unde a trasat linia de demar-cație între social-democrați și partide-le de dreapta (liberale și creștin-democrate).

Lunga istorie a clivajului amintit mai sus nu s-a încheiat odată cu diso-luția comunismului de tip sovietic, la finele deceniului nouă al secolului XX. A fi *de dreapta* sau *de stânga* a continuat să fie un fapt ideologic re-levant atât în Vest, cât și în Răsăritul proaspăt eliberat de „noaptea totalita-ră”, în pofida teoriei „sfârșitului Istoriei”, care postulase victoria finală și definitivă a democrației liberale. La scurtă vreme după revoluțiile anti-comuniste din Europa Est-centrală, noile democrații și-au așezat mimetic viața publică pe mecanismele apuse-ne ale dialogului conflictual dintre stânga și dreapta: fosta nomenclatură comunistă s-a deghizat în social-democrație, în timp ce elita intelectu-ală anticomunistă (dizidentă) a îm-brățișat valorile liberale și creștin-democrate. Cu o asemenea reamena-jare a aliniamentelor politice, peisajul ideologic părea că va rămâne nes-chimbat o lungă perioadă de timp.

Mileniul al treilea (despre care André Malraux credea că „va fi reli-gios, sau nu va fi deloc”) a debutat însă cu surpriza aruncării efective în aer a ordinii mondiale de hegemonie occidentală (americană), odată cu atentatele de la 11 septembrie 2001; din acel moment, s-a accelerat dilua-re a importanței poziționării politice de stânga sau de dreapta, mai rele-vantă părând a fi, în noile condiții, *distincția dintre susținătorii teroris-*

mului mondial (unii dintre ei fiind adepții Islamismului radical materializat în ISIS, în regimul taliban afgan și în teocrația iraniană, alții ilustrând diverse dictaturi laice – de la regimul nord-coreean, la juntele militare africane sub-sahariene) *și cei ai lumii libere*, democratice (indiferent de culoarea politică a guvernelor).

Clivajul stânga/dreapta și-a pierdut, însă, din importanța sa „clasică” și dintr-un alt motiv, de sorginte internă (adică în interiorul sistemelor socio-politice naționale): atenuarea diferențelor dintre proiectele de societate de substanță socialistă și cele liberale, pe fondul „aglomerării” centrului ideologic și al *guvernărilor de mare coalitție*. De acum înainte, relația simplitate a lumii bipolare va deveni o amintire istorică...

Ce se află dincolo de (sau între) stânga și dreapta?

Nașterea ideologiilor moderne a reprezentat un punct nodal în *asocierea* (sau chiar în identificarea) *guvernământului civil cu punerea în operă a unui „proiect de societate”*. Până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, exercitarea puterii politice însemnase impunerea voinței monarhilor (și a elitelor din jurul lor) în raport cu niște societăți profund stratificate și relativ docile, gestionate prin forță militară, legături de vasalitate și pârgghii de control simbolic, religios. Atunci când, în vacarmul revoluțiilor liberale, suveranitatea a fost atribuită poporului, iar guvernarea a devenit o chestiune „constituțională” și când Con-

stituția însăși a proclamat drepturi și libertăți individuale menite să netezească fiecărui om calea spre fericire, sensul tradițional al politicii (așa cum îl definise Machiavelli, ca menținere a stăpânirii Principelui asupra Statului, indiferent de mijloacele folosite) s-a schimbat substanțial: prin acțiunea autorității publice, împărțite în trei puteri distincte (aflate totodată în raporturi de control reciproc), trebuia să se definească și să se împlinească un *model de societate*, în care să prevaleze o *valoare politico-socială centrală*, prioritară (fie ea libertatea, egalitatea, ordinea, supremația unei clase sociale sau a unei rase etc.). Încercarea de a da aceeași importanță simultan mai multor astfel de valori, așa cum se sugera în deviza Revoluției pariziene de la 1789 („Liberté, égalité, fraternité”), nu a condus niciunde în lumea modernă la vreo „sinteză axiologică”: libertatea și egalitatea și-au restrâns consistența la aspectul lor juridic (pentru a coexista cât de cât), în timp ce fraternitatea a dispărut pur și simplu, în colbul luptei de clasă, cedând locul marelui clivaj stânga / dreapta.

După mai bine de două sute și treizeci de ani de la așezarea nobilimii regaliste în dreapta sălii parlamentului de la Paris, în opoziție cu burghezia revoluționară care ocupase partea stângă a aceleiași încăperi, conceptele politice de *dreapta* și *stânga* par să nu mai aibă prea multe în comun cu acea „întâmplare topologică” din vara anului 1789. Totuși, în mentalul colectiv s-a structurat și s-a fixat, de-a lungul vremii, ideea că a avea o

concepție de dreapta înseamnă să fii elitist (în sens aristocrat), să aperi societatea de status și privilegiile ei, pe când a adera la viziunea politică de stânga înseamnă să te poziționezi de partea celor mulți și săraci, să-i mobilizezi în acțiuni revoluționare pentru ca, odată răsturnată vechea ordine socială „nedreaptă”, noua putere publică a poporului să „corecteze” inegalitățile naturale și sociale dintre oameni (înlocuindu-le, în fapt, cu inegalități clasiale revanșarde).

Pe măsură ce politica europeană occidentală a intrat în era parlamentarismului bazat pe „instituția” partidelor politice, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, eticheta de *stânga* a fost purtată în mod natural de mișcările socialiste (muncitorești) atașate de doctrina marxistă, dar și de formațiunile bazate pe liberalismul bunăstării (poziționate la stânga abscisei politice, prin comparație cu liberalii neoclasici și conservatorii)¹. Radicalizarea stângii, prin apariția bolșevismului rusesc și prin crearea de către acesta a primului stat comunist, a făcut ca liberalismul să fie „împins” inevitabil spre dreapta, în acest fel fixându-se bornele *paradigmei bipolarismului ideologic*, ce va rămâne validă până în penultimul deceniu al secolului trecut.

Proiectele de societate promovate de ideologiile drepte moderne (liberalismul și conservatorismul anglosaxon) pusese în centrul existenței valoarea *libertății*, în baza căreia indivizii să-și poată instrumentaliza capitalul material și mental pentru construcția prosperității lor și pentru

păstrarea *Establishment*-ului burghez. În contrapartidă, stânga socialistă (în ipostaza sa bolșevică) a proslăvit *egalitatea economică* a tuturor membrilor societății, imaginând o lume fără proprietate privată, colectivistă și uniformizată. Câteva „bemoluri doctrinare” (social-democrația și creștin-democrația) au făcut loc, în simfonia politicii occidentale interbelice, proiectelor de societate care încercau să concilieze munca și capitalul, averea privată și binefacerile ei publice, idealul liberei concurențe și subsidiaritatea, fără a renunța la opoziția de fond între stânga și dreapta, care a ajuns ulterior să capete dimensiuni globale, sub cupola Războiului Rece.

Odată cu prăbușirea regimurilor comuniste din Europa Est-centrală, cei mai mulți analiști ai peisajului ideologic au „decretat” cu satisfacție „mondializarea democrației liberale”, privită ca o destinație finală a umanității, ca un „sfârșit al Istoriei” (după expresia lui Francis Fukuyama). *American Way of Life* părea să fi îngropat pentru totdeauna rămășițele lui *Homo Sovieticus*; capitalismul se înfățișa ca soluția economică de bun simț care, corelată cu democrația pluralistă, putea face să coexiste pașnic și eficient mecanismele pieței concurențiale cu instrumente de protecție socială neo-liberale, social-democrate și creștin-democrate. În această „logică ideologică”, majoritatea guvernantă și proiectul ei de societate păreau să se distanțeze tot mai mult de pecetea stângii și ale drepte, cantonându-se într-un *umanism post-ideologic*.

Succesul intelectual al paradigmei „sfârșitului Istoriei” a menținut pentru o vreme impresia / iluzia că partidele de dreapta pot ocupa integral spațiul doctrinar lăsat liber prin disoluția comunismului de tip sovietic, asimilând unele teme din panoplia de centru-stânga și atrăgând de partea lor electoratul corespunzător. În acel curent de „absorbție”, se prefigura o viitoare *doctrină unificată a Statului bunăstării generale*, care să scoată viața politică din vechea schemă a luptei de clasă, proiectând-o într-un scenariu de *New Deal dezideologizat*.

Un proiect similar de apropiere între stânga și dreapta se remarcă încă din anii '60, în marja *centrismului convergentist european*², care s-a dorit o mișcare de sinteză între valorile „compatibile” din aria intervenționismului și a liberalismului, a progresismului și conservatorismului. În vecinătatea acestui curent, găsim concepții de genul *doctrinei tehnocrate*³ sau al *noului socialism* al lui Galbraith⁴. În anii '80, François Mitterand propunea, împreună cu Mihail Gorbaciov, proiectul „Casei comune europene” (care să depășească blocurile ideologice, economice și militare, promovând o unificare europeană de tip confederativ, mai puțin dependentă de SUA și desprinsă de paradigma de securitate bazată exclusiv pe NATO). Dar chiar cu mai multe decenii înainte, „la începutul anilor 1900, Winston Churchill visa și el la un centru, deși unul cu înclinații spre dreapta. Urmând pașii tatălui său, s-a raliat, după cum a recunoscut chiar el, unei mișcări numite *Democrație*

Conservatoare. Acest termen cuprindea un conservatorism temperat de idealuri socialiste – o formă de paternalism binevoitor față de clasele muncitoare, fără a respinge niciuna dintre structurile tradiționale ale societății engleze”⁵.

Privind către asemenea proiecte, istoricul francez Arthur Chevallier ne avertizează asupra faptului că centrul nu este nici gentil, nici virtuos, prin natura sa, putând să cuprindă atitudini și acțiuni politice la fel de radicale ca cele care au în substrat stânga sau dreapta⁶. Un „centrism radical”, care practică o retorică a moderației, a respingerii extremismelor tradiționale (fasciste sau comuniste), poate aluneca foarte ușor spre o manieră autoritară de exercitare a puterii⁷.

La începutul mileniului al treilea, *centrismul* încă nu luase formele partidiste de azi (cum ar fi, spre exemplu, *macronismul*); atracția centrului generase, totuși, unele mutații în peisajul politic tradițional. Astfel, pentru început, actorii politici ai stângii tradiționale au intrat în declin; dar, în mod straniu, partea lor de abscisă politică nu a fost acoperită de formațiunile demo-liberale, ci s-a văzut invadată de niște mișcări auto-intitulate „anti-sistem” (unele „progrese”, altele suveraniste, iliberale etc.). Față de nou-veniții nefrecvențabili, reacția clasei politice *mainstream* a fost crearea unui cordon sanitar bazat pe „marea coaliție”. Socialiștii, creștin-democrații și liberalii au convenit să guverneze împreună, pentru a bloca avansul mișcărilor anti-sistem. Dar soluția aceasta nu le-

a consolidat poziția electorală decât pentru o scurtă perioadă. Un însemnat segment de populație, obișnuit cu lupta dintre stânga și dreapta (într-o anume măsură, dependent de adrenalina acestei lupte), s-a lăsat atras de noi formațiuni populiste, care cultivau nevoia de identitate și de „diferență” doctrinară.

Avatarurile stângii și ale dreptei în postcomunism. Atracția centrului

La începutul anilor '90, țările din Europa Centrală și Răsăriteană (care avuseseră aproape jumătate de secol statutul de „sateliți ai Moscovei”) și-au recăpătat libertatea de a decide asupra traiectoriei lor politice, civilizaționale în sens larg. În special pătura intelectuală din aceste țări clama regăsirea drumului modernității, care nu putea fi decât unul spre valorile societății occidentale: libertate, proprietate privată, democrație. Pentru a se re-occidentaliza cât mai repede, țările și societățile foste comuniste au procedat la un import masiv de „forme fără fond”, transplantând sistemul politic apusean în spațiul ex-sovietic (și limitrof). Printre elementele acestuia, se afla, fără îndoială, clivajul stânga/dreapta.

Dar aici se iva o problemă foarte serioasă: epoca sovietică înghițise în mecanismele ei represive aproape toate persoanele care avuseseră opțiuni de dreapta, înainte de 1945. După decenii întregi de comunizare, cultura politică de la noi era profund tributară viziunii marxiste asupra lumii, la

aceasta adăugându-se unele elemente de naționalism; din acest motiv, gestul de fondare a unor partide de dreapta nu a rezultat din existența prealabilă a unei mase critice de cetățeni cu credințe liberale sau creștin-democrate, ci din oportunismul unor „întreprinzători politici” care au priceput destul de devreme cum funcționează democrația la ea acasă (adică în Vest): cu partide de guvernământ și partide de opoziție, unele de stânga și altele de dreapta. Pe ansamblu, nomenclatura de pe treptele de jos ale fostelor partide comuniste a acaparat conducerea unor formațiuni declarate social-democrate sau socialiste (rareori a mai îndrăznit vreun partid din fostul largăr sovietic să se declare *comunist* sau *muncitoresc*); foștii dizidenți anti-comuniști (rămăși la fel de stingheri și de marginalizați ca și înainte de 1990, pentru că simpla lor existență avea ecoul unei culpe colective a „supunerii față de comunism”) au fost absorbiți – cu sau fără voia lor – în noile mișcări de dreapta (dintre care unele reînnodau tradiția interbelică).

Așadar, în pofida euforiei post-ideologice manifestate în cea mai mare parte a lumii după destrămarea URSS și decomunizarea sateliților săi est-europeni, generațiile active politic la orizontul lui 1990 au internalizat (destul de superficial), în inventarul lor cultural, concepte și viziuni despre societate care se alimentează din stânga și din dreapta abscisei politice. Însă acest inventar a început să devină tot mai dezordonat, mai lipsit de coloana vertebrală specifică epocii

Războiului Rece, de aici rezultând un „atașament difuz” tot mai slab al celor care își găsiseră identitatea în proiectul liberal (cu vecinătățile lui creștin-democrate și conservatoare), pe de o parte, respectiv în proiectul socialist, pe de altă parte. Locul clivajului tradițional stânga/dreapta – ca principal element identitar ideologic – a fost luat de o sumă de teme eclectice, care combină probleme din aria protecției mediului și dezvoltării durabile cu lupta contra discriminărilor pe varii criterii (de sex, rasă, religie), cu dispute geopolitice, cu „îmblânzirea” consecințelor globalizării și ale progreselor inteligenței artificiale etc., teme în cazul cărora căutarea soluțiilor nu mai ține aproape deloc de pilonii ideologiilor clasice. În fapt, specificul lor ideologic este unul de „aglomerare la centru”! Fenomenul acesta îl putem vedea, de altfel, inclusiv în masa largă a oamenilor politici și a cetățenilor interesați de politică: precauția de a nu se închide definitiv în „țărcul” valorilor de stânga sau în al celor de dreapta, ci de a comunica rezonabil cu ambele părți.

Iată de ce, în ultimii douăzeci de ani, clivajul stânga / dreapta (din fostele țări comuniste și din restul lumii) a început să devină desuet și irelevant. Desigur, căderea comunismului rămâne în continuare un motiv de bază, întrucât a creat iluzia „sfârșitului Istoriei”, cu infatuatul succes de scenă al democrației liberale. Totuși, fără oponentul comunist, democrația liberală occidentală și-a pierdut viçoarea ofensivă, militantă, părând să bată la porți deschise peste tot, să nu

aibă nicio opoziție și – subsecvent – să nu mai emane fiorul combativ în rândul susținătorilor ei tradiționali.

Celălalt motiv al diminuării importanței clivajului stânga / dreapta a luat naștere din ducerea atitudinii de *non-combat* din partea formațiunilor clasice dincolo de orice limită, acceptându-se ceea ce odinioară era de neconceput: o *guvernare de stânga-dreapta* (de mare coaliție). Așa cum comunismul și capitalismul se „pictaseră” reciproc, în timpul Războiului Rece, drept întrupări ale răului absolut, stânga și dreapta postcomuniste se descrieseră și ele ca dușmance naturale și.. pe viață! Îmbrățișarea dușmanului pe care tocmai l-ai scuipat nu era un gest politic rezonabil. Dar multe partide l-au făcut.

Cum au reușit guvernările de mare coaliție din spațiul european (în Germania epocii Merkel, în Austria, România etc.) să dinamiteze socializarea politică a mai vechilor și a noilor generații și să diminueze foarte serios fidelitatea lor față de *partidele mainstream*?

„Păcatul ideologic original” al marilor coaliții

Când liberalii, conservatorii sau creștin-democrații au acceptat să formeze majorități guvernamentale cu social-democrații, o revoltă surdă s-a produs în ambele tabere (în dreapta și în stânga), adepții bine mobilați doctrinar neputând înghiți o astfel de trădare, fie ea și conjuncturală (din rațiuni de siguranță națională sau de stabilitate în vremuri riscante – de

criză economică, pandemie, război în proximitatea granițelor etc.).

Oamenii socializați politic în cultura de stânga au perceput coaliția cu dreapta ca pe o „predare necondiționată” în fața marelui capital, ca pe o abandonare a „gulerelor albastre” în hățișurile economiei de piață (neosalbatice), în care corporațiile multinaționale își ascund iscusit mecanismele de exploatare în faldurile unor teorii de tipul „responsabilității sociale a întreprinderii”. La rândul lor, adepții ideologiilor de dreapta au resimțit o lovitură nepermisă contra reperelor lor de căpătâi (proprietatea sacră și inviolabilă, libera concurență, profitul, meritocrația), puse să se adapteze la o filosofie egalitaristă sau la noua utopie reprezentată de curențul *Real freedom for all*⁸. Și unii și ceilalți au încercat să se țină cu toate puterile de mărcile lor identitare, dar au fost nevoiți să folosească tonuri mult mai moderate în afirmarea lor publică, supunându-se comandamentelor „corectitudinii politice”.

După multiple exerciții de „moderație” și de protejare a susceptibilităților partenerilor de coaliție, stânga și dreapta au ajuns la o estompare a diferențelor dintre ele și totodată la o selecție, în programele comune de guvernare, a temelor cu cel mai mic potențial contondent sau entropic (marginalizându-le tocmai pe cele care erau esențiale pentru electoratul de bază). Or, cât privește mărcile identitare (diferențele), potrivit lui Lucian Boia, „stânga ar putea fi recunoscută după sensibilitatea sa socială; pusă în situația de a alege sau de

a defini priorități, este mai atrasă de egalitate decât de libertate (...). Pentru a îndeplini acest proiect..., se pronunță pentru o politică intervenționistă, punând statul și puterile publice în slujba scopurilor sale (...). Una peste alta, stânga e generoasă. Îi iubește pe oameni! Frumos tablou, nimic de spus, și cât se poate de mitologic!”⁹. Același istoric apreciază că, la rândul ei, dreapta are accente individualiste și tradiționaliste, manifestându-se fecvent cu o mai pregnantă atitudine autoritară. „Un stat condus de dreapta, mai puțin angajat economic și social decât un regim de stânga, este mai brutal atunci când consideră că trebuie să apere ordinea existentă; este mai prompt în a reprima. Dreapta mai poate fi recunoscută prin reflexele ei naționaliste (în contrast cu universalismul stângii). Adunând și scăzând, ajungem la rezultatul că dreapta e egoistă, în aceeași măsură în care stânga e generoasă”¹⁰.

În condiții de guvernare bazată pe „mare coaliție” și de selectare a punctelor de „convergență”, stânga și dreapta au fost nevoite să-și reconsidere raporturile dintre ele și să caute soluții pentru a-și putea promova obiectivele într-un spațiu al „compromisului care nu compromite”, inclusiv în materie de egoism și generozitate, de naționalism și universalism sau de permisivitate și reprimare, manifestate în politicile publice. Așa s-a ajuns la atenuarea treptată a diferențelor dintre cele două familii politice, cu urmarea firească a scăderii participării cetățenilor la procesul electoral prin care, în deceniile ante-

rioare, se impunea un proiect de societate mai curând liberal sau unul mai degrabă socialist.

În spațiul francez, spre exemplu, există opinia că revenirea cetățenilor la urne ar putea fi stimulată de înțelegerea deosebirii dintre strategiile prin care dreapta și stânga își imaginează gestionarea binelui public: „dreapta crede că, pentru ca societatea să meargă bine, trebuie ca indivizii să o ducă mai bine. Stânga crede invers: pentru ca indivizii să o ducă mai bine, trebuie ca societatea să meargă mai bine. Dreapta pleacă de la individ și consideră că o societate armonioasă este fructul sau suma reușitelor sau a bunăstărilor individuale. Stânga face calea inversă, considerând că nu e posibilă bunăstarea individuală decât în sânul unei societăți armonioase. Reușita colectivă precede și condiționează reușita individuală. Avem aici de-a face cu o distincție fundamentală, care traversează știința economică, sociologia și ansamblul științelor umane. Logic este să o regăsim și în politică”¹¹.

Chiar dacă am admite că dreapta și stânga sunt la fel de atașate de ideea binelui public, nu putem ignora calea aleasă de fiecare dintre ele în atingerea obiectivelor de politică publică: una mizează pe reușita individuală, cealaltă pe reușita colectivă. În consecință, concepția liberală a „măinii invizibile” ajunge în conflict direct cu teoria „încadrării sociale a economiei de piață”, pentru a o face să vină în sprijinul interesului general. Ce va alege un om de stânga? Dar unul de dreapta? Potrivit lui

Patrick Moynot, „stânga își asumă riscul angelismului, care constă în nerecunoașterea realității comportamentelor individuale, pariind pe o umanitate virtuoasă. Această limită este punctată de dreapta politică: experiența ne arată că reușitele – fie ele individuale sau colective – nu au decât puțin de-a face cu bunele sentimente (...). Fiecare dintre cele două viziuni conține în mod natural o parte de adevăr și o parte de exagerare. Niciuna nu este suficientă”¹².

Relația simbiotică dintre stânga și dreapta este foarte bine reliefată într-un studiu publicat de Ana-Maria Ambrosă, care depășește reflecția cantonată strict în sfera ideologiilor, intrând pe tărâmul mai larg al modelelor de gândire: „Evocând articolul lui Patrick Moynot, care în mod simbolic se adresează tinerilor aflați la primul vot din viața lor, am dorit să subliniem nu numai importanța politică imediată a clivajului stânga/dreapta, ci și rolul de perspectivă al acestuia (în societatea globalizată și informatizată) în structurarea viziunilor despre om și societate. Astfel, dreapta și stânga definesc atitudini politice, dar exprimă totodată cazul tipic de gândire dualistă din multe domenii ale cunoașterii umane: sociologia (cu binomul societate-comunitate), dreptul (public-privat), economia (piață-planificare), filosofia (transcendență-imanență), estetica (cu binomul clasic-romantic). Tinerii, maturii și vârstnicii prezentului gândesc în această paradigmă; cu toții par a fi prizonierii unei logici binare, deopo-

trivă acaparatoare și confortabilă. Ce ne-am face «Noi», fără «Ei»?¹³

Corodarea democrației tradiționale prin guvernările de „mare coalitie”

Coalitiile de guvernare formate din două mari partide cu ideologii opuse nu mai reprezintă de multă vreme, în spațiul european (cel puțin), o formulă aberantă de gestionare a treburilor publice. Din 1966, când creștin-democrații lui Kurt Georg Kiesinger și social-democrații lui Willy Brandt au format împreună un guvern stabil și eficient pentru depășirea recesiunii și reformarea sistemului juridic al Republicii Federale, au trecut șase decenii, în care executivele de „mare coalitie” și-au confirmat și re-confirmat periodic¹⁴ utilitatea și reziliența. Soluția *Große Koalition* s-a dovedit oportună chiar și la nivelul Uniunii Europene, unde un acord politic explicit a fost încheiat în 2014, între PPE și SD, după ce modelul consensual își făcuse îndelung rodajul în mecanismul luării deciziilor în cadrul Consiliului, Comisiei și Parlamentului European¹⁵.

Marea coalitie (patentată în lumea germanică și replicată în tot restul spațiului european) pare să ofere societății cel mai ridicat grad de stabilitate politică și cea mai echilibrată reprezentare a intereselor la nivel național. Ieșirea din criză economică sau din recesiune, reformele (inclusiv cele constituționale) îndelung disputate și amânate pe motiv de absență a unei majorități parlamentare solide,

deciziile strategice în materie de alianțe internaționale etc. își găsesc soluții general acceptabile atunci când stânga și dreapta convin asupra unui punctaj comun de politici publice, în abordarea cărora există cel mai ridicat nivel de convergență. Dând satisfacție relativă principalelor tabere ideologice din politica internă, *marea coalitie* lasă impresia că democrațiile actuale au găsit, în sfârșit, calea unei guvernări consensuale, hiper-legitime și tranzacționale. Dar oare așa să fie?

Fără a nega virtuțile numeroase ale unora dintre guvernările de mare coalitie din ultimele decenii (cum ar fi, spre exemplu, menținerea creșterii economice), nu putem să nu observăm și consecințele lor nefaste, care ajung să țințească nici mai mult, nici mai puțin decât în însuși fundamentul democrației¹⁶. În acest context, credem că o prea lungă experiență a alianțelor dreapta-stânga poate conduce la o criză identitară ideologică; pe fondul ei, scad atașamentele durabile față de valorile dreptei și ale stângii, iar din acest punct de inflexiune, lucrurile pot evolua spre absentism electoral sau, mai grav, spre extincția sistemului de partide *mainstream*, în profitul unor formațiuni extremiste, cu veleități mesianice.

De altfel, unul din scopurile majore ale formării marilor coalitii – blocarea drumului spre putere al partidelor etichetate euro-sceptice, extremist-naționaliste, suveraniste, neofasciste etc. – poate fi interpretat ca o restrângere a exercițiului democratic la un număr mic de partide „pro-europene”, „democratice”, la un „club

exclusivist” care... exclude!. Despre „guvernările Frankenstein” preocupate de blocarea unor formațiuni „nefrecventabile” vorbește Sven R. Larson, într-un studiu publicat la finele lui 2025 în *The European Conservative*. Larson spune că, pe lângă dificultățile economice și fiscale greu de gestionat, multe guverne europene de mare coaliție și-au fixat și sarcina de a exclude din jocul puterii formațiunile național-conservatoare, prin „cordonul sanitar, sau *Brandmauer*, sau *firewall*-ul pe care multe partide de centru-stânga – și unele de dreapta – au decis să-l ridice împotriva partidelor de orientare național-conservatoare”¹⁷. Preocuparea obsesivă pentru *containment* împiedică marile coaliții să se ocupe serios de chestiunile economice grave. De altfel, acele probleme se dovedesc aproape insolubile, câtă vreme stânga și dreapta le definesc și le văd soluționarea în mod diferit (dreapta susține impozite mai mici pentru sectorul privat; stânga preferă drepturi extinse pentru a reduce diferențele economice). „Deoarece tensiunile ideologice sunt mari încă de la început în coalițiile în care dreapta și stânga încearcă să coexiste, mai multe probleme politice decât în mod normal devin suficient de importante pentru a deveni existențiale pentru o coaliție de guvernare. Acest lucru are consecința gravă de a lăsa nerezolvate problemele socio-economice pe termen lung; poate că cea mai subestimată problemă este alunecarea lentă a Europei către stagnarea economică. Există numeroase exemple de astfel de coaliții politice

hibride în Europa. Configurațiile lor exacte variază de la o țară la alta, dar toate au în comun faptul că sunt alcătuite din resturi parlamentare: odată ce conservatorii naționaliști sunt excluși, conducerea politică alege din ceea ce a mai rămas. La fel ca Victor Frankenstein în romanul epic al lui Mary Shelley, constructorilor de coaliții din capitalele europene nu le pasă de unde provin piesele. Nici nu le pasă dacă ceea ce construiesc este o monstruozitate disfuncțională; tot ce contează este că funcționează fără niciun conservator-național în componența sa”¹⁸.

Ideologic vorbind, atunci când dreapta și stânga renunță în mod voluntar la mărcile lor tradiționale (de exemplu: libertatea economică, elitismul și statul minimal, pentru dreapta; taxarea progresivă a proprietății și a profitului, solidaritatea socială și statul asistențial, pentru stânga), concentrându-se pe păstrarea cu orice preț a puterii și pe eliminarea unor competitori *anti-sistem*, mișcările politice „excluse” nu vor ezita să reanime idei corozive din inventarul extremist, rasist, xenofob, teocratic etc.

În anul 2016, în Uniunea Europeană existau mari coaliții între stânga și dreapta în următoarele state: Germania, Austria, Estonia, Finlanda, Grecia, Irlanda și Italia, Lituania și Luxembourg, Țările de Jos și România: în total, 11 asemenea construcții politice. Cazul Germaniei este de departe cel mai sugestiv: în ultimele decenii, formula mării coaliții stânga-dreapta a operat pe formatul CDU/CSU-SPD între 2005 și 2018, cu 4 guverne con-

duse de Angela Merkel. Un mandat de 4 ani a ocupat coaliția SPD-Verzi-FDP, pentru ca în 2025 să se revină la CDU/CSU-SPD, de data aceasta sub bagheta lui Friedrich Merz.

România a început experimentul marilor coaliții odată cu alianța dintre social-democrații conduși de Victor Ponta și liberalii conduși de Crin Antonescu. În 2011, în plin conflict instituțional dintre executivul de la Palatul Victoria și falanga sa prezidențială de la Palatul Cotroceni, PSD și PNL au realizat un „compromis istoric” pentru a scăpa de Traian Băsescu. Deși nu au reușit să-l demită pe Președinte, cei din USL au reușit, totuși, să câștige la mare scor alegerile din 2012 și să guverneze țara până în 2014, când liberalii au părăsit coaliția.

A doua experiență de mare coaliție s-a petrecut sub egida Coaliției Naționale pentru România, creată în toamna anului 2021, cu participarea PSD, PNL, UDMR și a Grupului Parlamentar al Minorităților. Această formulă de guvernare a introdus mecanismul rotativei premierului la jumătatea mandatului (liberalul Nicolae Ciucă cedând șefia guvernului social-democratului Marcel Ciolacu, pe 15 iunie 2023). După șocul anulării turului doi al alegerilor prezidențiale, care ar fi trebuit să se desfășoare pe 8 decembrie 2024, marea coaliție dintre socialiști și liberali (cu participarea UDMR și a Minorităților) s-a lărgit, incluzând USR-ul. În interiorul acestui conglomerat politic, disensiunile au apărut încă de la instalarea guvernului Bolojan (23 iunie 2025). Socia-

liștii nu au mai așteptat „rotativa” (care l-ar fi adus în fruntea executivului pe Sorin Grindeanu) și au depus o moțiune de cenzură, susținută de AUR. Votul pentru demiterea Guvernului Bolojan, din 5 mai 2026, a pecetluit ruperea marii coaliții și revenirea partidelor componente pe aliniamentele lor ideologice tradiționale. Unul dintre liderii liberali, Emil Boc (fost prim-ministru), aprecia că ruperea coaliției va servi deopotrivă partidelor care o formaseră și țării, pentru că astfel se vor reîmprospăta perspectivele ideologice ale guvernării. Într-adevăr, nu ar fi exclus ca o guvernare minoritară (indiferent de culoarea de centru-stânga sau de centru-dreapta) să aducă o mai mare coerență în administrarea treburilor publice și să responsabilizeze mai mult pe actorii politici de la putere și din opoziție.

Pe de altă parte, un fost prim-ministru italian, Enrico Letta, care a condus un guvern de mare coaliție între aprilie 2013 și februarie 2014, spunea următoarele: „Cred cu tărie că guvernele de coaliție sunt esența Europei. De ce spun asta? Dintr-un motiv foarte simplu: Europa e un continent complex, iar țări precum România sau Italia au o complexitate mare. Iar această complexitate înseamnă că nu putem delega toată puterea unei singure persoane. Aici este o mare diferență față de alte părți ale lumii, unde există ideea că alegem un lider și îi dăm toată puterea. În țările noastre, o astfel de simplificare a puterii este imposibilă. Avem nevoie să construim coaliții. Iar pentru a con-

strui coaliții, trebuie să ne respectăm unii pe alții. Acesta este punctul principal: construirea de coaliții înseamnă respect reciproc. Nu trebuie să încerci să împingi pe cineva într-un colț sau pe altcineva în alt colț, ci să îi faci pe toți să fie participanți reali la decizie. Cred că România este o țară ca Italia, în sensul că are nevoie de coaliții. Iar a construi coaliții înseamnă, înainte de toate, să respecti toate părțile și să încerci să folosești toate resursele și toate talentele pe care le ai. Experiența mea politică mi-a arătat mereu că atunci când construim coaliții bazate pe respect, câștigăm. Când credem că unul trebuie să-i învingă pe ceilalți, pierdem. Pierdem pentru că nu suntem țări în care să poți concentra toată puterea în mâinile unei singure persoane”¹⁹.

Concluzii

În trei decenii și jumătate de post-comunism, lumea noastră a evoluat politic pe coordonatele democrației liberale, păstrând însă matricea clivajului ideologic stânga / dreapta, resemantizat de mai multe ori, în bi-seculara sa existență. După căderea comunismului central și est-european, fostele țări satelite ale URSS și-au reluat firul istoriei lor democratice, reinstaurând pluralismul și ordinea constituțională a statului de drept, având ca model sistemele occidentale. Raliindu-se instituțional acestor sisteme, prin integrarea euro-atlantică, au delimitat un spațiu al libertăților și al prosperității, în interiorul căruia guvernarea a pierdut

treptat din consistența ei conflictuală, cu care ne obișnuise epoca Războiului Rece. Partidele tradiționale de stânga și de dreapta au „migrat” ideologic spre un centru convergentist, în limitele căruia s-a ajuns, la un moment dat, la formula guvernărilor de „mare coaliție”. Mai ales perioadele de instabilitate socio-politică și economică (de care nu am dus lipsă, în ultima vreme) au impulsionat alianțele stânga-dreapta, considerate soluții „hiper-legitimate electoral”, consensuale, de trecere prin criză.

În pofida virtuților lor în materie de eficiență a politicilor publice, marile coaliții au generat, în plan ideologic, cel puțin două efecte deloc „secundare” (sau neglijabile). Unul este reprezentat de diluarea semnificațiilor stângii și ale dreptei, cu o corelativă slăbire a atașamentelor ideologice tradiționale ale clasei „gulerelor albastre”, respectiv ale clasei „gulerelor albe”, care nu mai înțeleg substanța propriei lor „tabere” și, în consecință, migrează electoral spre *formațiuni anti-sistem*.

Celălalt efect negativ important îl reprezintă formarea unui conglomerat politic de centru care are pretenția de a depăși particularismele stângii și ale dreptei și de a produce politici publice „absolut juste” pentru toți cetățenii (fie ei simpli salariați, mici sau mari întreprinzători). „Extremul centru” are un rol iritant pentru bunul simț politic al generațiilor socializate în paradigma clivajului stânga/dreapta, redeșteptând atașamente ciudate față de curente ideologice extremiste, populiste, iliberale.

Putem să ne prefacem că așeză-mântul nostru democratic e sănătos, solid și în afara oricărui pericol vital. Când pro-europenii se pun de acord asupra unei noi „mari coaliții”, lumea tinde să uite de spaimele prin care a trecut atunci când un lider sau o grupare anti-sistem erau cât pe ce să în-

drepte societatea spre formule politice revoluate. O „pauză” a guvernărilor stânga-dreapta, cu redefinirea unor proiecte alternative de societate, ne-ar putea salva de „plictiseala centrului” și de riscul de a aluneca inconștient spre extreme.

Note

- ¹ „De la începuturile sale, în secolul al XVIII-lea, și până azi, distincția între stânga și dreapta a rămas ambiguă și dificil de conturat, deși refuză cu încăpățănare să dispară... O privire aruncată asupra evoluției gândirii politice demonstrează că aceleași idei au fost considerate de stânga în anumite perioade și contexte și de dreapta în altele. De exemplu, în secolul al XIX-lea, adepții filosofiei pieței libere erau considerați de stânga, pe când astăzi se situează, în mod normal, la dreapta” (Anthony Giddens, *A Treia Cale: renașterea socialdemocrației*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 54).
- ² În Franța, Maurice Duverger a teoretizat *centrismul de sinteză*, ca o ideologie a societăților dezvoltate din ultimele decenii ale secolului XX, care încearcă să unifice elementele și valorile pozitive din doctrine (sau tipuri de societate) anterior ostile: capitalismul și socialismul.
- ³ Avându-și rădăcinile intelectuale în filosofia lui Platon (în privința celei mai bune forme de guvernământ – cea exercitată de filosoful-rege, care știe *ce este* Legea și *ce înseamnă* Binele public, în forma lor ideală, suprasensibilă) și în cvasi-utopica teorie dezvoltată de Conte de Saint-Simon în *Catehismul industriașilor* (1823-1824), *doctrina tehnocrată modernă*,

apărută în vremea Marii Crize din anii '30, consideră că oamenii politici se dovedesc deseori ineficienți în gestionarea treburilor publice (mai ales în vremuri de criză), în acele condiții fiind mai potrivită aducerea în posturile guvernamentale a unor specialiști în economie, chiar dacă această „soluție de avarie” nu corespunde principiilor democratice. În istoria recentă, pot fi menționate câteva cazuri de apel la tehnocrație: guvernele premierului italian Mario Monti (noiembrie 2011 – decembrie 2012), executivul grec al premierului Lucas Papademos (noiembrie 2011 – mai 2012), guvernele lui Jan Fischer (mai 2009 – iunie 2010) și Jiri Rusnok (iulie 2013 – ianuarie 2014), din Republica Cehă, executivul bulgărești ale lui Plamen Oresharski (2013-2014) și Georgi Bliznashki (august – noiembrie 2014) sau guvernul condus de Dacian Cioloș în România (noiembrie 2017 – ianuarie 2017). Despre asemenea episoade de guvernare, Alexandru Gabor făcea următoarele remarci: „Parentezele „tehnocrate” din democrațiile constituționale cunosc o reasezare a clivajelor și taberelor politice. Din cauza unor constrângeri obiective, cum ar fi orizontul limitat de acțiune, guvernele tehnocrate apelează mai des la instrumente legislative extraparlamentare și ordonanțe de urgență, fără ca natura urgenței să fie definită într-un mod ri-

guros. Este o trăsătură comună pentru majoritatea guvernelor tehnocrate europene din ultimele două decenii. Marea lor vulnerabilitate este tocmai aceea că ocolesc procedurile uzuale ale democrațiilor, respectiv consultarea reprezentanților prin intermediul partidelor politice. În același timp, guvernele tehnocrate creează alianțe atipice, cu actori supranaționali, cu sectorul terțiar și cu organisme nonguvernamentale și se bucură, deseori, de sprijinul mass-mediei. Însă, în contextul protestelor și al temperaturii sociale în creștere, alianțele tehnocrate pășesc pe același teren minat al politicii. Ceea ce extrage profilul tehnocratului din creuzetul negativ al (pre)judecăților despre politicieni este, de obicei, absența intereselor de realegere și continuitate politică. Nu în ultimul rând, guvernele tehnocrate împrumută o mantie invizibilă ideologic, un cameleonism al poziționărilor doctrinare. Un guvern tehnocrat nu este nici liberal, nici social-democrat, nici conservator, ci surprinde o elită care a reacționat la apelul public de înghețare a politicii adversariale. Într-un mod aproape miraculos, problemele cuprinse în contractul de guvernare se transformă în probleme „tehnice” care așteaptă soluții bazate pe „știință” sau pe „evidence based policy”. De multe ori, această atitudine se reflectă în afișarea unui profil de „profesionist”, de „tehnician”, prin care tehnocratul se distinge de restul politicianilor. Aparent, soluțiile angajate transcend obositele lupte de tranșee ideologice, deși se știe că idealul neutralității valorice rămâne iluzoriu” (Alexandru Gabor, *Tehnocrația – mantaua de vreme rea a democrației*, 28.09.2016, [https://www.contributors.ro/tehnocra%](https://www.contributors.ro/tehnocra%9Bia-mantaua-de-vreme-rea-a-democra%C8%9Biei/)

[C8%9Bia-mantaua-de-vreme-rea-a-democra%C8%9Biei/](https://www.contributors.ro/tehnocra%C8%9Biei/)).

- ⁴ Doctrina lui Galbraith explică nevoia unui „socialism funcțional”, impus de necesitățile timpurilor noastre, fără eliminarea proprietății private, dar cu crearea unei „tehnocrații” care să gestioneze economia și domeniul public astfel încât să servească tuturor categoriilor sociale (John Kenneth Galbraith, *The Essential Galbraith*, Selected and edited by Andrea D. Williams, Houghton Mifflin Company, Boston – New York, 2001).
- ⁵ Arthur Chevallier, *Le centrisme existe-t-il vraiment?*, în: „Le Point”, 28/10/2025, https://www.lepoint.fr/politique/le-centrisme-existe-t-il-vraiment-28-10-2025-2602001_20.php
- ⁶ „De la triumful mișcărilor populiste, reputația proastă a centrului provine din confuzia dintre idei, partide și epoci. Deși au existat greșeli și personaje neplăcute, o tradiție politică i-a rămas atașată, iar din această tradiție au ieșit mai puține orori decât din alte sfere politice. Centrul nu înseamnă nimic; umanitatea înseamnă. Cei care l-au îmbrățișat nu au visat la dispariția politicii, ci mai degrabă la relativitatea importanței sale în viața unui om. Cât de plictisit trebuie să fii ca să devii ideolog, gata să ucizi pentru a demonstra lumii că ai dreptate!” (*Ibidem*).
- ⁷ A se vedea, pe această temă, cartea istoricului francez Pierre Serna, *L'extrême centre ou le poison français - 1789-2019* (Champ Vallon, 2019), în care demonstrează că actuala politică macronistă din Franța repetă erorile radicalismului din vremea Revoluției franceze. În opinia lui Serna, puterea executivă, întruchipată de o figură salvatoare, se străduiește să înlocuiască puterea legislativă, riscând slăbirea

democrației reprezentative. „Modera-rea centrului” ar trebui să fie un răspuns față de pozițiile drepte și ale stângii, pe care „salvatorul” de centru le consideră, la grămadă, expresii ale extremismului. În realitate, exponenții centrului (în fapt, ale „extremului centru”) nu sunt decât niște oportuniști politici care pretind că inventează o nouă moralitate politică, pentru a-și legitima abdicarea de la responsabilitate. În felul acesta, viața politică nu este blocată de o luptă paralizantă între dreapta și stânga, ci de o otrăvă subtilă: cea a unui centru extrem care seacă Republica de substanța sa democratică, împingând-o irevocabil spre autoritarism.

⁸ Philippe Van Parijs, *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*, Oxford University Press, New York, 1995.

⁹ Lucian Boia, *Mitul democrației*, Humanitas, București, 2003, p. 89.

¹⁰ *Ibidem*, p. 90.

¹¹ Patrick Moynot, *La droite et la gauche expliquées à ma fille*, în „Le Monde.fr”, 20.03.2012, http://www.lemonde.fr/idees/article/2012/03/20/la-droite-et-la-gauche-expliquees-a-ma-fille_1672-507_3232.html

¹² *Ibidem*.

¹³ Ana-Maria Ambrosă, *Dreapta și stânga în ideologiile contemporane*, în: Anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași, Fascicula: Drept, Științe Economice, Științe Politice, volumul 22, Iași, 2018, p. 112.

¹⁴ Trei dintre cele patru mandate ale cancelarului Angela Merkel s-au bazat

pe susținerea conservatorilor de către social-democrați (în 2005-2009, 2013-2017 și 2018-2021). Actualul executiv german, condus de creștin-democratul Friedrich Merz, este alcătuit tot prin cooperarea cu formațiunea de centru-stânga, în condițiile unui nemaiîntâlnit avans politic al extremei drepte reprezentate de Alternativa pentru Germania (ocupanta locului secund la alegerile din februarie 2025).

¹⁵ Olivier Costa and Awenig Marié, *Is There an Alternative to Consensus? The Impact of the 2014 Coalition Deal on Voting Behaviour in the Eighth European Parliament (2014-2019)*, in: International Journal of Parliamentary Studies, 2023, 3 (1), pp. 36-62, chrome-extension://efaidnbmn-nnibpcajpcgclefindmkaj/<https://shs.hal.science/halshs-04335833/document>.

¹⁶ Andreas Hoefert, *Les dangers à long terme de grandes coalitions*, 7 octobrie 2013, <https://agefi.com/actualites/acteurs/les-dangers-a-long-terme-de-grandes-coalitions>.

¹⁷ Sven R. Larson, *When Frankenstein Governments Rule Europe*, 17.12.2025, <https://europeanconservative.com/articles/analysis/when-frankenstein-governments-rule-europe/>.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Laurențiu Ungureanu, *Interviu cu fostul prim-ministru Italian Enrico Letta*, NotNews, <https://hotnews.ro/>, 02.05.2026.

Lucrări cu caracter general și special
BOIA, Lucian, *Mitul democrației*, Humanitas, București, 2003.

Bibliografie

GIDDENS, Anthony, *A Treia Cale: renașterea socialdemocrației*, Editura Polirom, Iași, 2001.

GALBRAITH, John Kenneth, *The Essential Galbraith*, Selected and edited by Andrea D. Williams, Houghton Mifflin Company, Boston – New York, 2001.

Van PARIJS, Philippe, *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*, Oxford University Press, New York, 1995.

SERNA, Pierre, *L'extrême centre ou le poison français - 1789-2019*, Champ Vallon, 2019.

Articole și studii

AMBROSĂ, Ana-Maria, *Dreapta și stânga în ideologiile contemporane*, în: Anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași, Fascicula: Drept, Științe Economice, Științe Politice, volumul 22, Iași, 2018.

Resurse online

CHEVALLIER, Arthur *Le centrisme existe-t-il vraiment?*, în: „Le Point”, 28/10/2025, https://www.lepoint.fr/politique/le-centrisme-existe-t-il-vraiment-28-10-2025-2602001_20.php.

COSTA, Olivier and Awenig Marié, *Is There an Alternative to Consensus? The Impact of the 2014 Coalition Deal on Voting Behaviour in the Eighth European Parliament (2014–2019)*, in International Journal of Parliamentary Studies, 2023, 3 (1), pp.36-62, [chrome-extension://efaidnbmnnnibpc-ajpcglclefindmkaj/https://shs.hal.science/halshs-04335833/ document](chrome-extension://efaidnbmnnnibpc-ajpcglclefindmkaj/https://shs.hal.science/halshs-04335833/document).

GABOR, Alexandru, *Tehnocrația – mantaua de vreme rea a democrației*, 28.09.2016, [https://www.contributors.ro/tehnocra%](https://www.contributors.ro/tehnocra%C8%9Bia-mantaua-de-vreme-rea-a-)

[democra%C8%9Biei/](https://www.contributors.ro/tehnocra%C8%9Bia-mantaua-de-vreme-rea-a-).

HOEFERT, Andreas, *Les dangers à long terme de grandes coalitions*, 7 octobre 2013, <https://agefi.com/actualites/acteurs/les-dangers-a-long-terme-de-grandes-coalitions>

LARSON, R. Sven, *When Frankenstein Governments Rule Europe*, 17.12.2025, <https://europeanconservative.com/articles/analysis/when-frankenstein-governments-rule-europe/>.

MOYNOT, Patrick, *La droite et la gauche expliquées à ma fille*, în „Le Monde.fr”, 20.03.2012, http://www.lemonde.fr/idees/article/2012/03/20/la-droite-et-la-gauche-expliquees-a-ma-fille_1672507_3232. Html.

UNGUREANU, Laurențiu, *Interviu cu fostul prim-ministru Italian Enrico Letta*, NotNews, <https://hotnews.ro/>, 02.05.2026.

